

напоїв, посуду, знярядь праці, грошей, одиниць виміру, одягу. Наприклад, *кабиця* (яма, де вміщують казан, під яким розкладають вогнище для варіння, топлення чоґо-небудь) [5, Т.4, с. 64], *сволок* (балка, яка підтримує стелю в будівлях) [5, Т.9, с. 100], *варенуха* (горілка, зварена з медом і сухими фруктами та ягодами) [5, Т.1, с. 292], *чепіґа* (рукоятка в плузі) [5, Т.11, с. 294], *цебер* (велика дерев'яна або металева посудина у вигляді конічного або циліндричного відра, якою підіймають воду з колодязя) [5, Т.11, с. 191], *таляр* (старовинна срібна монета, що була в обіґу в Німеччині, Чехії, Італії та ін.) [5, Т.10, с. 28], *семряґа* (верхній селянський одяґ із грубого домотканого полотна) [5, Т.9, с. 22], *кобеняк* (суконний довгий і широкий чоловічий верхній одяґ з відлогою) [5, Т.4, с. 200] тощо. У тексті застаріла лексика витворює гармонійну композицію: «*На подвір'ях топилися кабиці, а на них парували здоровезні казани, коло яких поралися кашовари*» [4, с. 66].

Другу лексико-тематичну групу «Січ» утворюють застарілі лексичні одиниці на позначення зброї, явищ військової справи, назв козацтва, національних клейнодів. Такі слова допомагають виразно відобразити суспільні відносини, соціальний стан персонажів, особливості життя на Запорізькій Січі, її силу та міць. Наприклад, *ятаґан* (старовинна холодна зброя, середня між шаблею й кинджалом, що має фіґурний вигин, увігнуте лезо) [5, Т.11, с. 659], *ґаківниця* (довга і важка рушниця, з ґаком на прикладі, яка була на озброєнні запорізьких козаків у XV—XVI ст) [5, Т.2, 18], *сулиця* (спис) [5, Т.9, с. 833], *ґніздюк* (козак, що осів на одному місці і має власно господарство) [5, Т.2, с. 95], *бурлака* (людина без постійної роботи і постійного місця проживання) [5, Т.10, с. 28], *низовик* (запорізький козак з низов'я Дніпра) [5, Т.5, с. 411], *ґерць* (окремі сутички, поєдинки українських козаків з ворогами перед боєм) [5, Т.2, с. 57], *кіш* (місце перебування запорізьких козаків) [5, Т.4, с. 171], *хоружва* (короґва) [5, Т.11, с. 131], *бунчук* (булава з металевою кулькою на кінці і прикрасою-китицею з кінського волосу) [5, Т.1, с. 257]. Подекуди архаїчна лексика у взаємодії з синтаксисом та стилістикою речення додає тексту урочистості, наближує читача до настрою, який намагається передати автор: «*Як поґамувалося січове коло, подали Хмельницькому булаву із наґолів'ям зі слонової кості й підняли над ним три бунчуки — знак то був, що тепер правдивий він ґетьман, а не названий, як досі було*» [4, с. 520].

До третьої лексико-тематичної групи «Імена і прізвища історичних діячів» належать імена відомих історичних діячів, полковників війська Запорізького, ґетьманів тощо. Наприклад, *Наливайко*, *Хмельницький*, *Богун*, *Павлюґа*, *Конецьпольський*. Зокрема, неоднозначний історичний персонаж Яків Барабаш зображений автором так: «*Та Барабаш піниться та лютує, а Михась на місці стоїть і тільки удари відбиває, та так легко, що замилуєшся*» [4, с. 122].

Четверта лексико-тематична група «Імена давньослов'янських богів та назви міфолоґічних персонажів» вводиться із метою колоритно відобразити фентезійну частину роману. Зустрічаємо такі приклади: *Чорнобоґ* (боґ темряви, ночі, зими, холоду, але водночас таємничості, ворожіння, марення, сну), *літавиця* (міфічна істота, яка спокушає молодих чоловіків) [1, Т.2, с. 371], *Дана* (богиня життя) [2, с. 166]. Поруч із застарілими лексемами назви таких персонажів, їх характеристики, діалоги органічно виглядають у тексті: «*Літавиці в'ються над Базавлуцьким пралісом... чекають на здобич, котору ми в Останній кріпості одвоювали!*» [4, с. 11].

Остання лексико-тематична група «Етнічні та географічні назви» — це назви національностей або географічних об'єктів. Наприклад, *Почайна*, *поляни*, *Богемія*, *татаре*, *ляхи* тощо. У текст автор вводить їх таким чином: «*А було се перед навалою шереметів, що Ґолунь спалили і на Зарубі розруїнували храм Пречистої панни*» [4, с. 236].

Отже, роман Леоніда Кононовича «Чигиринський сотник» дає широку епічну картину історичної епохи доби козацтва. Він включає в себе велику кількість елементів минулої мовної практики, які можна розподілити на такі основні лексико-тематичні групи: «Побут», «Січ», «Імена і прізвища історичних діячів», «Імена давньослов'янських богів та назви міфолоґічних персонажів» й «Етнічні та географічні назви». Найчисленнішою є група слів на позначення старовинної зброї, амуніції, військових регалій, а також слова на позначення фентезійного сегменту роману. Дослідження мови роману дозволяє стверджувати, що автор відобразив історичний колорит епохи козацького часу завдяки створенню семантико-стилістичної єдності тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ґрінченко Б. Д. Словник української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Ґрінченко. — К.: Наукова думка, 1996—1997. — Т. I—IV.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. — К.: Довіра, 2006. — 703 с.
3. Єрмоленко С. Я.. Нариси з української словесності. — К.: Довіра, 1998. — 431 с.
4. Конович Л. Ґ. Чигиринський сотник. — Харків: Фабула, 2016. — 528с.
5. Словник української мови. В 11 т. — Київ: Наукова думка, 1970—1980.

Басалиґа К.

Науковий керівник — доц. Буда В. А.

ЛЕКСИЧНА СИНОНІМІЯ В ТВОРІ БРАТІВ КАПРАНОВИХ «ЗАБУДЬ-РІЧКА»

Лексика мови постійно збаґачується. Це відбувається за рахунок слів, які різні за звучанням та написанням, але мають близьке або тотожне значення, тобто синоніми. Їх вважають показником краси та гнучкості як літературної мови загалом, так і індивідуального стилю письменника. А. І. Єфімов, розглядаючи синоніміку та прийоми її використання, зазначає, що «за кожним синонімом стоїть смислова та стилістична своєрідність, тобто тонкі, досить специфічні відтінки» [2, с. 211]. З цієї думкою погоджується М. Ф. Палевська і

додає, що синоніми, відрізняючись відтінками значень і стилістичною забарвленістю, «виконують у мові цілий ряд функцій: сприяють точності і ясності висловлення, фонетично урізноманітнюють мову, зумовлюють різноманітність і багатство стилів усного та писемного мовлення»[2, с. 211].

Предметом нашої уваги є синоніми. Уперше їхню значущість відзначили ще давні греки та римляни. У XVII ст. семантико-стилістичну природу синонімії з'ясували французькі вчені. Їх напрацювання згодом достойно продовжили німецькі вчені XVIII ст. У XX ст. питання синонімії – одне з найбільш досліджуваних у студіях українських та російських дослідників: Н. Д. Арутюнова, А. О. Брагіної, В. В. Виноградова, Ж. П. Соколовської. Вивчення синонімів ведеться на рівні синонімічного ряду, який виділяється на базі функціонально-семантичної спільності, що склалася на сучасному етапі розвитку мови. Важливе значення у розкритті художнього задуму митця має встановлення відношень синонімії зі схожими мовленнєвими явищами, які створюють невичерпний запас варіантів для вираження близького змісту. Спільність змісту є тією основою, що дозволяє зіставляти різні способи висловлювання, встановлюючи ту чи іншу різницю у відтінках значення, у стилістичному забарвленні.

Метою нашої роботи є з'ясування особливостей лексичної синонімії у творі братів Капранових «Забудь-річка».

Лексичні синоніми – засіб, який найчастіше використовують письменники для збагачення свого мовлення. З їхньою допомогою можна не тільки уникати повторів, а й точніше передавати інформацію, оскільки є можливість додати відтінок власних емоцій або ж уточнити деталі.

У художньому творі синонімічні відношення охоплюють усю систему мови і тому проявляються на будь-якому рівні. Досить часто трапляються синонімічні відношення відповідності і між різноструктурними утвореннями. Такими є близькі за змістом слова і словосполучення, члени речення і частини складного речення.

Одна з найприкметніших рис синонімії досліджуваного роману – це широке використання усіх повнозначних частин мови у синонімічних рядах. На першому місці стоять іменникові ряди. Наприклад « *А тут – целофанові кульки, набиті чимось досить об'ємним, по одному в кожній руці*» [1, с. 48]; «*Виявляється, Леонкілер скрізь ходив з торбами – коли заходив до офісу, залишав їх біля секретаря, а виходячи на вулицю, завжди тримав при собі*» [1, с. 48]. Бачимо, що ці слова входять в синонімічний ряд мішок – міх – торба, слово «кулькою» – розмовний синонім. Всі вони означають ємність для переносу продуктів чи речей.

«*Молоду хвою, яка тільки-тільки вибивається*» [1, с. 26]; «*До речі, хвоя українською буде глиця*» [1, с. 26]. В академічному тлумачному словнику зустрічаємо: «хвоя – голчасте або лускоподібне листя деяких рослин (сосни, ялини, модрина і т. ін.); шпильки, глиця» [4]. Здебільшого письменники вдаються до синонімічних рядів, що складаються саме з питомих українських слів. Наприклад: «*Вони хоч із плащем, а хоч із фракком, а все у чоботах, – Святослав посміхнувся, бо це військове чи просто селянське, але завжди недоречно взуття совслужачих викликало загальне кепкування*» [1, с. 30]. Інколи розмовні слова виступають синонімами до літературних, як от: «*на кладовищі...треба було відвідати два цвинтарі...*» [1, с. 11]; «*...забавки на телефоні, а коли від них у дорозі закачувало, то залишалися старі перевірені ігри у слова*» [1, с. 17]. Чималу частину синонімічних рядів складають суто літературні іменники: «*А руки продовжували ліпити її тіло, завершуючи створення нового шедеву, що складався зі стогонів, зойків, зітхань та майже звірячого гарчання*» [1, с. 22];

Автори часто вживають діалектні та з іншомовні слова, а також калькують лексеми з англійської, польської та російської мов. Тому створюють нові синонімічні ряди. «*В старі часи у портових містах стояли спеціальні будинки, бордінхаузи, які приймали матросів на постой, давали їсти і спати, і навіть зберігали гроші, щоб зразу все не пропивали*» [1, с. 27]. Тут іменники *будинки* та *бордінхаузи* – синоніми. Або ж «*Спасибі. – Дзенькуємі, – гречно повторив Святослав*» [1, с. 34]. Прикладом використання діалектних синонімів може слугувати такий уривок: «*- Бімбера? – Ну, самогону?*» [1, с. 31].

Не менш поширена у тексті «Забудь-річка» дієслівна синоніміка, наприклад: «*...треба подивитися у дзеркало, щоб у дорозі не трапилося чогось, і вона, доросла жінка, навіть зазирнула до нього мимохідь, хоч вголос заперечила: «Ну що ти, мамо, справді!»*. Ще зі школи, коли забуде щось, мама завжди примушувала *заглядати* у дзеркало, щоб підманути долю...» [1, с. 3].

Аналіз мови роману свідчить, що письменники перевагу надають семантико-стилістичним синонімам, ураховуючи насамперед їх естетично-зображальну функцію. Кожен компонент синонімічного ряду, маючи більші чи менші семантичні відмінності, дає можливість повніше відтворити картину зображуваного, відобразити суть явища чи почуття. Для уточнення предмета думки брати Капранови вдаються до цілого ряду близькозначних слів, які своєю семантикою начебто повністю покривають значеннєве поле, проте не виділяють його центру. «*Планувала ж вийхати так, щоб по світлому дістатися траси Одеса-Київ, ну а в результаті оцих маминих ритуальних танців затрималася, забембалася, забулася свою сумочку, повернулася, ось і маєш*» [1, с. 4]; «*- То що, так і будемо стояти? – підитрикнула Уляна, і тоді мама вреїті отямилася, забігала, заметушилась, як завжди...*» [1, с. 68]. Також дієслівні синоніми виконують свою головну роль – не допускають повторів у тексті «*...не курить і не п'є, і не матюкається, той юрист...Уляна не вміла лягтися*» [1, с. 5] та уточнюють думки автора – «*Але діти радо спілкувалися під час взаємних сімейних відвідин, і коли Ллицинський-*

старший **помер**, а сказати точніше, усе-таки **загинув** від отриманих на війні ран, отаманові довелося взяти під опіку осиротілого Святослава та вреши́ти перевезти його до міста Лева» [1, с. 28]. Іноді вдаються до традицій фольклору і використовують фразеологізми як синоніми до слів. Наприклад: «*Та лежала на ліжку з пов'язкою на голові, але те, що розповіла про свою пригоду, змусило широко відкрити, просто-таки вирячити очі*» [1, с. 26]. Зазначимо, що вирячити очі – це широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т. ін., що підтверджує доречність синонімії в цьому реченні.

Як відомо, українська мова має широкий простір для прикметникової синонімії. Автори роману «Забудь-річка» за допомогою прикметникових синонімічних рядів створюють індивідуальні портрети, відтворюють найтонші почування своїх героїв, їхні переживання, особливості сприйняття навколишнього світу: «*Настуня, яку за звичкою взяли із собою, хоч не дитяча це справа – поминати, ішла тиха, мовчазна, немовби почала усвідомлювати сенс того, що відбувається*» [1, с. 14]; «*...давно вже була не дівчинкою, а дорослою жінкою – розумною, зваженою*» [1, с. 58]. Також за допомогою прикметникових синонімів письменники конкретніше виражають свої думки та думки персонажів: «*А проте родини, що у часи війни були для кожного глибоким запіллям, тепер посідали у житті обох значне, коли не сказати чільне, місце*» [1, с. 28]; «*Уляна ще в Києві купила барвистий, яскравий вінок, адже бабуся любила квіти та розмай кольорів*» [1, с. 11]; «*Тільки тепер усе діставалося більш хитрим, більш вульгарним, цинічним та розпусним*» [1, с. 39].

Активне використання синонімічних виражальних засобів (іменникових, прикметникових, дієслівних) – характерна ознака мови твору «Забудь-річка» братів Капранових. При розгляді синоніміки цього роману вражає також найперше повнота характеристики осіб, предметів, явищ тощо, якої досягають автори широким добром синонімічних слів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брати Капранови. Забудь-річка. – Київ: Нора-Друк, 2016. – ??? с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 438 с.
3. Непийвода Н. Синонімія виражальних засобів / Н. Непийвода // Дивослово. – 2008. № 10. – с.42-46.

Полиняк М.

Науковий керівник – доц. Пігур М. В.

ПРИЙОМИ ХУДОЖНЬОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕПІТЕТІВ У ПОЕЗІЇ М. ФІЛЯНСЬКОГО

Мета статті – здійснити стилістичний аналіз епітетів у поезії М.Філянського, окреслити прийоми їх художнього використання.

Відомо, що спадщина М. Філянського вимірюється не лише кількістю творів, а й художніми особливостями, індивідуально-авторським стилем.

Індивідуальний стиль поета характеризується двома основними рисами:

- використання загальноновживаної лексики із порушенням загальномовної
- сполучуваності слів, тобто створюються незвичні для сприйняття сполуки слів;
- вживання авторських словотвірних неологізмів.

Митець усе своє нелегке життя захоплювався народною піснею, яку він не наслідував, а з надзвичайною віртуозністю стилізував, «тут М. Філянський ішов за своїм учителем Я. Щоголевім, але дав, на жаль, тільки кілька таких спроб [2, с.9]», проніс любов до народних звичаїв, мови, рідного народу та рідної землі. І зовсім не дивно те, що народно-поетичне тло дало авторові вагомий матеріал для написання віршів.

Трапляються такі постійні епітети фольклорного походження: ясне сонце [1, с.130], зелений гай [1, с.144], чорний ворон [1, с.127], рясний барвінок [1, с.58], ясноокий Бог [1, с.126], пояс-самоцвіт [1, с.84], світ-зоря [1, с.123].

Найчастіше Микола Філянський використовує мотиви лірики Г. Сковороди. «Постійними образами природи в обох митців виступають поле, діброва, сад, у Філянського ж образ поля переростає в образ ниви... [2, с.8]», а також і в образ луку, яким поет надає образного звучання через використання емоційно- забарвлених епітетів, що набувають індивідуально-людських рис.

Зауважимо, що зв'язок М. Філянського і Г. Сковороди справді є надзвичайно глибоким і сковородинські мотиви лірики червоною ниткою наскрізь пронизують досліджувані нами вірші, а також звернемо увагу й на те, що саме на поетиці представника українського бароко М.Філянський будує свою творчість. Г.Сковороді він присвячує також вірш, який спочатку називає «Геній рівноваги». У поезії постає образ філософа як вічного мандрівника.